

Wstęp

Systemy państwowe w państwach Europy Środkowo-Wschodniej w XX wieku ulegały zmianom. W ciągu jednego stulecia w poszczególnych krajach obserwujemy zarówno okresy demokracji, jak i autorytaryzmu i totalitaryzmu. Dynamicznie zmieniająca się sytuacja polityczna wymuszała na obywatelach ustosunkowanie się do ważnych zagadnień, związanych ze świadomością religijną i postawą wobec Kościołów. Dla wielu ludzi był to czas wyboru między możliwością zaistnienia w nowej rzeczywistości społeczno-politycznej a wiernością wobec tradycyjnych wartości religijnych. Tom *Państwo-religia* ma na celu ukazanie tych zróżnicowanych zachowań, zarówno w odniesieniu do obywateli, jak i instytucji państwowych mających często zadanie kształtowania nowych, pożądanych przez władze postaw.

Problem stosunku instytucji państwowych i obywateli do religii w XX wieku znajdował już autorów wśród historyków, socjologów, badaczy kultury wielu narodowości. Dominującą rolę odgrywają zwłaszcza opracowania zajmujące się relacjami typu państwo-Kościół, często represjami poszczególnych władz wobec ludzi chcących zachować wierność swojej religii, szczególnie wobec duchowieństwa. Poszczególne tomy *Państwa-religii* mają zadanie uzupełnić tę tematykę, ale też wskazać nowe zagadnienia dotychczas nie poruszane przez naukowców.

W pierwszym tomie znajduje się dwanaście opracowań, przedstawiających problematykę relacji instytucji państwowych i obywateli wobec religii na terenie Polski, Ukrainy i Bułgarii. Poszczególne rozdziały obejmują zarówno okres dwudziestolecia międzywojennego, drugiej wojny światowej, jak i okresu powojennego, aż do rozpadu bloku sowieckiego i upadku modelu państwa socjalistycznego. Książkę otwiera tekst Janusza Mierzwę, który opisuje relacje między państwem a związkami wyznaniowymi na szczeblu administracji ogólnej I instancji w okresie Drugiej Rzeczypospolitej. Z kolei Aleksander Smoliński scharakteryzował kult Najświętszej Maryi Panny Jazło-

wieckiej w 14 Pułku Ułanów Jazłowieckich oraz w 9 Pułku Ułanów Małopolskich Wojska Polskiego Drugiej Rzeczypospolitej. Autorami kolejnych dwóch tekstów są historycy ukraińscy: Oleh Razyhrayev i Jurij Kramar. Pierwszy z nich opracował zagadnienie życia religijnego w łuckim więzieniu w latach 1919-1939, a drugi w tekście rosyjskojęzycznym, ale z perspektywy badacza ukraińskiego, przedstawił politykę państwa polskiego wobec Cerkwi prawosławnej na Wołyniu w latach 1921-1939. W kolejnych rozdziałach, dotyczących okresu międzywojennego, Dorota Sula scharakteryzowała sytuację Kościoła katolickiego na Ukrainie a Urszula Wróblewska sytuację prawną Karaimów w Polsce. Witold Marcoń opracował biogram księdza Emanuela Grima, który nie chcąc być obojętny politycznie, angażował się w działalność tego typu zarówno w okresie międzywojennym, jak i powojennym. Czasom drugiej wojny światowej poświęcony jest tekst Zbigniewa Werry, który opisał działania rządu sowieckiego w stosunku do Polaków deportowanych do ZSRS, a szczególnie ich sytuacji religijno-społecznej. Kolejne artykuły dotyczą okresu powojennego. Waldemar Handke, na przykładzie funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa z województwa leszczyńskiego, przedstawił ich stosunek do religii i religijności. Jarosław Wąsowicz opracował zagadnienie religijności „Solidarności” w latach 1980-1981, a Jarosław Durka na podstawie sprawozdań Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie i Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie z lat 1982-1984 scharakteryzował problematykę wyznaniową w województwie częstochowskim w tamtym okresie i działania administracji państwowej wobec Kościoła katolickiego. Tom zamyka artykuł Marzeny Orłowskiej, ukazujący relacje państwo-Kościół w Bułgarii w latach 1944-1989.

Redaktor dziękuje zarówno Recenzentom, jak i Panom Profesorom: Krzysztofowi Walczakowi i Piotrowi Gołdynowi z Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk za pomoc w wydaniu tej książki.

Jarosław Durka